

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

1934

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ

ΙΔΡΥΤΗΣ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΣΦΕΝΔΟΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ :

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ,
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ, ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ :
ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ 65
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Ο ΠΑΠΥΡΟΣ ΜΑΡΙΝΕΛΗ-ΜΠΕΧΑΡ-ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ
26, ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ (ΣΤΟΑ ΚΟΝΤΟΓΟΥΡΗ)

PRINTED IN GREECE

ΑΝΔΡΕΑ ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΦΟΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΣΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Μεγάλη ἀναμφιβόλως θὰ εἶναι ἡ ἐκπληξίς τοῦ εἰσερχομένου εἰς μερικὰς ἐκκλησίας, ὅπως τὸ παρεκκλήριον τῆς Πορταϊτίσης ἐν τῇ Ἁγιορειτικῇ Μονῇ Ἰβήρων, ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σπανοῦ εἰς τὴν νησίδα τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Γόλας ἐπὶ τοῦ Ταῦγέτου κ. ἄ. ὅταν διακρίνη εἰς τὰς τοιχογραφίας πὺν κοσμοῦν τοὺς τοίχους των, μεταξὺ τῶν σεβασμίων μορφῶν μαρτύρων, ὁσίων, ἱεραρχῶν κλπ. μερικὰς ἄλλας μορφὰς ὄχι ὀλιγώτερον σεβασμίας, ἀλλὰ χωρὶς τὸν φωτοστέφανον, τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς ἀγιότητος. Πολλαὶ δὲ βεβαίως θὰ τοῦ γεννηθῶσιν ἀπορίαι ὅταν ἀναγνώσῃ τὰς ἐπιγραφάς, πὺν τὰς συνοδεύουν : « Ἕλλην Πλάτων », « Ἕλλην Ἀριστοτέλης », « Ἕλλην Θουκυδίδης ὁ Φιλόσοφος » κλπ.

Ἡ παρουσία ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου ἐντὸς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, πλησίον τῶν μεγάλων ἡρώων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀποτελεῖ πρόβλημα εἰκονογραφικόν, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς συζητήσεις.

Τὴν ἀναζήτησιν τοῦ λόγου τῆς ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν παρουσίας τῶν μορφῶν αὐτῶν σκοπὸν ἔχουσιν αἱ ἀκολουθοῦσαι ὀλίγαι σελίδες.

Προτοῦ ὅμως φθάσωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐν λόγῳ παραστάσεων θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν κάπως λεπτομερέστερον τὰς εἰκόνας αὐτὰς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰκονιζομένων ἀρχαίων φιλοσόφων εἶναι ὁ ἴδιος εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας πὺν διασώζουσι τοιαύτας ἀπεικονίσεις, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ πρόσωπα εἶναι παντοῦ τὰ αὐτά. Βεβαίως δὲν πρόκειται ἐδῶ ν' ἀπαριθμήσωμεν ὅλα τὰ μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα διεσώθησαν τοιαῦται εἰκόνας, οὔτε καὶ νὰ παραθέσωμεν πλήρη κατάλογον ὅλων τῶν φιλοσόφων, ἢ τῶν θεωρουμένων ὡς τοιούτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΥΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πού εικονίζονται εἰς αὐτά. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο ἐξαιρετικὰ ἀνιαρὸν διὰ τὸν ἀναγνώστην. Θὰ ἐξετάσωμεν μόνον μερικὰς ἀπὸ τὰς εἰκόνας αὐτὰς, αἱ ὁποῖαι συχνότερα παρίστανται εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ὁ φιλόσοφος ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται εἰς ὅλα τὰ μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα διεσώθησαν τοιαῦται παραστάσεις, εἶναι ὁ Πλάτων. Εἰκονίζεται συνήθως γέρων «μακροπλατυγένης», ὡς λέγει ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (*), καὶ φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ στέμμα, ἢ ὕψασμα περιτυλιγμένον ἐν εἶδει σαρκίου, κάλυμμα τὸ ὁποῖον φέρουν συνήθως καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν εἰκονιζομένων φιλοσόφων, καὶ τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἀρχαίας προτομὰς εἰκονιζούσας φιλοσόφους. Ἐξαιρέσειν εἰς τὰς παραστάσεις αὐτὰς τοῦ Πλάτωνος ἀποτελεῖ ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σπανοῦ ἐπὶ τῆς νησίδος τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου ὁ φιλόσοφος εἰκονίζεται νέος ἀγένειος καὶ ἀμύσταξ. Εἰς ἄλλος φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἐπίσης, ἀλλ' ὄχι πάντοτε ἀπεικονίζεσθαι εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης «γέρων βουρλογένης», κατὰ τὴν Ἑρμηνείαν. Ὀλιγώτερον εἰκονίζονται ὁ Πλούταρχος, ὁ Σωκράτης, ὁ Σόλων καὶ ὁ Χίλων.

Ἐκτὸς τῶν κυρίως φιλοσόφων ἀπεικονίζονται καὶ ὀνομαστοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι καὶ φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Θουκυδίδης, χαρακτηριζόμενος μάλιστα ρητῶς εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὡς «φιλόσοφος», ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ὅμηρος κλπ.

Ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει εἰς πολλὰς ἐκκλησίας ἡ «σοφὴ» Σίβυλλα, γνωστὴ διὰ τοῦς εἰς αὐτὴν ἀποδιδόμενους χρησμούς οἱ ὁποῖοι ἦσαν λίαν διαδεδομένοι κατὰ τοῦς βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τοῦς καθ' αὐτὸ φιλοσόφους, ἢ καὶ τοῦς γνωστοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς, εἰς τὰς ἀπασχολούσας ἡμᾶς τοιχογραφίας εὐρίσκομεν καὶ μερικὰ πρόσωπα, τῶν ὁποίων ἡ ἰδιότης δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ ἐξακριβωθῇ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸν Ἀπολλώνιον, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζομεν τίνα ἐξ ὅλων τῶν φερόντων τὸ ὄνομα τοῦτο ἀρχαίων ποιητῶν, μαθηματικῶν, ρητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν κλπ. εἰκονίζει, οὔτε καὶ ἂν πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου θαυματοποιοῦ, μάγου καὶ προφήτου Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως.

Ἐπίσης εἰς τὰς ἀπεικονίσεις αὐτὰς εὐρίσκομεν καὶ μίαν σειράν προσώπων μυστηριωδῶν καὶ ἱστορικῶς ἀγνώστων, ὅπως ὁ Θούλης «ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου», ὁ Σελήμ, ὁ Γολιούδ κ. ἄ. τῶν ὁποίων τὴν παρουσίαν καὶ τὴν προέλευσιν δύσκολον θὰ ἦτο νὰ ἐξηγήσωμεν.

Τέλος πλησίον τῶν εἰκόνων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸν ἀρχαῖον κόσμον, βλέπομεν παριστάμενον καὶ τὸν μάντιν Βαλ-

(*) Διὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ, τὴν «Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων», βλέπε «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1933, σελ. 100 κ. ἐξ.

λαάμ, πρόσωπον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τοῦ ὁποίου τὴν σχέσιν πρὸς τὰς ἀπασχολούσας ἡμᾶς εἰκόνας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐμφανίζονται εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἐκκλησιῶν αἱ παραστάσεις αὐταὶ τῶν φιλοσόφων, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ παραδεχθῶμεν, ἂν ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὰ διασωθέντα μνημεῖα, ὅτι δύνανται ν' ἀνέλθουν εἰς βυζαντινοὺς χρόνους. Αἱ παλαιότεραι ἀπὸ τὰς μέχρις ἡμῶν περιελθούσας παραστάσεις χρονολογοῦνται μόλις ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ αἱ νεώτεραι φθάνουν περίπου μέχρι τοῦ 18ου. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὰς εἰκονογραφικὰς λεπτομερείας κρίνοντες ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι ἀσφαλῶς δημιούργημα τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων, δηλαδὴ τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας.

Ο ΠΛΑΤΩΝ

(Τοιχογραφία τοῦ παρεκκλησίου τῆς Πορταϊτίσης ἐν τῇ Μονῇ Ἱβήρων Ἁγίου Ὄρους).

Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ φανῆ παράδοξον διὰ τὸν ὅπωςδήποτε γνωρίζοντα τὴν τέχνην καὶ τὴν εἰκονογραφίαν τῆς περιόδου ταύτης. Ὑπῆρχε παλαιότερα ἢ γνώμη, τὴν ὁποίαν καὶ τώρα μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν τούρκων, κατὰ τὸ 1453, ἡ τέχνη παρακμάζει καὶ ἐκφυλίζεται. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶνε ἀληθές. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξακολουθεῖ νὰ ἀκμάζη, φθάνουσα εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῆς ἔκφανσιν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, με τοὺς μεγάλους Κρήτας ζωγράφους, τὸν Θεοφάνην, τὸν Ζώρξην κ. ἄ. τῶν ὁποίων ἔργα εἶναι αἱ μεγαλοπρεπεῖς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεις τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Λαύρας, Διονυσίου, Δοχειαρίου κλπ. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, κυρίως κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, μαζὺ μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ κατὰ νέον τρόπον, σύμφωνον μετὰ τὴν νέαν κατεύθυνσιν τῆς τέχνης, διαμόρφωσιν τῶν παλαιῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, παρουσιάζονται καὶ νέα δημιουργία, ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ μόνας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ τις ὅτι ἡ τέχνη δὲν ἀπέθανε μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Βασιλευούσης, ἀλλ' ἐξακολούθησεν ἀκμάζουσα.

Εἰς τὰ νέα αὐτὰ δημιουργήματα τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν ζωγρα-

φικῆς δέον νὰ κατατάξωμεν καὶ τὰς ἀπασχολούσας ἡμᾶς παραστάσεις τῶν φιλοσόφων.

Καὶ οὕτω φθάνομεν εἰς τὸ κυρίως ἐνδιαφέρον ζήτημα, δηλαδὴ τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι εἰκονίσθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν ἀγίων. Ἡ μόνη μέχρι τοῦδε δοθεῖσα εἰς τὸ σκοτεινὸν τοῦτο ζήτημα ἐρμηνεία εἶναι ἡ ἑξῆς: Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐκκλησίας, ὅπου περιεσώθησαν τοιαῦται εἰκόνες, οἱ φιλόσοφοι παρίστανται ὄχι εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἀλλὰ εἰς τὸν νάρθηκα. Ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ νάρθηξ τῆς ἐκκλησίας ἐχρησίμευε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ὡς Σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἱερεὺς ἐδίδασκε εἰς τοὺς μικροὺς χριστιανούς τὰ πρῶτα γράμματα, ἐσκέφθησαν ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν φιλοσόφων ἐτέθησαν ἔχει διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὡς εἰκόνες δηλαδὴ τῶν συγγραφέων τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς μαθητάς. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι πολλοὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πιθανή.

Ἡ διδασκαλία τῶν μικρῶν μαθητῶν ἐγίνετο, ὅπως εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ παραδεχθῶμεν, εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐνοριακῶν ἐκκλησιῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, ὅπου λόγῳ τῶν Τούρκων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι σχολεῖα. Παραδόξως ὅμως αἱ περισσότεραι, ἂν μὴ ὅλαι, αἱ ἐκκλησίαι, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται αἱ εἰκόνες τῶν φιλοσόφων, ἀνήκουσιν εἰς Μονὰς (Μονὴ Ἰβήρων ἐν Ἄγ. Ὀρει, Μονὴ Γόλας ἐν Λακωνίᾳ, Μονὴ Ἄγ. Νικολάου Σπανοῦ ἐν τῇ νησίδι τῶν Ἰωαννίνων κλπ.), ὅπου μικροὶ μαθηταὶ δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχον ἢ καὶ ἂν ὑπῆρχον δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Μονὴν τοῦ Ἄγ. Νικολάου τοῦ Σπανοῦ ἐν τῇ νησίδι τῶν Ἰωαννίνων εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ αἰῶνας ἐχρησίμευσε πράγματι ὡς Σχολή. Τὸ παράδειγμα ὅμως τοῦτο εἶναι μεμονωμένον. Ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς ὀλόκληρον τὴν Μονὴν δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἄλλη αἶθουσα διδασκαλίας καὶ ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συνωθῶνται εἰς τὸν στενὸν καὶ ἐξαιρετικῶς σκοτεινόν, κατὰ συνέπειαν δὲ ἐντελῶς ἀκατάλληλον νάρθηκα τῆς ἄλλως μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἄγ. Νικολάου.

Ἐκτὸς ὅμως ὅλων αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλος ἀκόμη λόγος. Εἰς τοὺς μικροὺς μαθητάς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, τοὺς συνεχόμενους εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἱερεὺς ἐδίδασκε τὰ πρῶτα γράμματα καὶ ἴσως καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τῆς Ὀκταήχου, ὄχι δὲ βεβαίως τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην, τῶν ὁποίων αἱ μορφαὶ εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν τοίχων.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη παρεδεχόμεθα πρὸς στιγμὴν ὡς ἐπιτυχῆ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν, πῶς τότε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγηθῶσιν αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπολλωνίου, τοῦ Βαλαάμ καὶ τῶν μυστηριωδῶν καὶ ἀνυπάρχτων προσώπων, ὡς ὁ Θούλης, ὁ Σελίμ, ὁ Γολιούδ κλπ.

τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἔργα δὲν σώζονται, ἀλλὰ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὄντα φανταστικά. Τὴν ἐξήγησιν λοιπὸν τῶν εἰκόνων αὐτῶν πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν ἄλλου.

Μεταξὺ τῶν νέων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται εἰς τὴν τέχνην τοῦ 14ου αἰῶνος εἶναι καὶ ἡ μεγάλη σύνθεσις ἢ φέρουσα τὸ ὄνομα «Ἡ Ρίζα Ἰεσσαί». Τὴν πολυπρόσωπον αὐτὴν παράστασιν τινὲς ἠθέλησαν νὰ θεωρήσωσιν ὡς ἐμπνευσθεῖσαν ἀπὸ πρότυπα τῆς Δύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάλογοι παραστάσεις ὑπῆρχον πολὺ πρὸ τοῦ 14ου αἰῶνος.

ΟΨΙΛΑΤΩΝ καὶ Ο ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ

(Τοιχογραφία ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σπανοῦ ἐπὶ τῆς νησίδος τῶν Ἰωαννίνων)

Τοῦτο ὅμως, ὡς ἄλλοι ἀπέδειξαν, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν, ἀφ' ἐνός μὲν διότι αἱ δυτικαὶ αὐταὶ παραστάσεις εἶναι πολὺ διαφορετικαί, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν, ὡς αὕτη διεμορφώθη εἰς τὴν ὀρθόδοξον εἰκονογραφίαν, οὐδὲν ὑπάρχει πού νὰ δεικνύει δυτικὴν ἐπίδρασιν. Εἰς τὴν σύνθεσιν λοιπὸν αὐτὴν, τὴν «Ρίζαν Ἰεσσαί», παρίσταται κατὰ τρόπον γραφικὸν ἢ γενεαλογία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ δικαίου Ἰεσσαί, πατρὸς τοῦ Δαβίδ, μέχρι τοῦ

Ἰωσήφ, τοῦ μνηστῆρος τῆς Θεοτόκου. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰεσσαί ἐξηπλωμένος καὶ κοιμώμενος, ἀπ' αὐτοῦ δὲ ἐξέρχεται κορμὸς δένδρου, ἐξ οὗ ἐκφύονται κλάδοι, εἰς τὸ ἄκρον ἐκάστου τῶν ὁποίων παρίστανται ἀνὰ εἰς πρόγονος τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὅμως τῶν κυρίως προγόνων ἐπὶ τῶν κλάδων εἰκονίζονται καὶ Προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, προαναγγείλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ. Μεταξὺ τῶν Προφητῶν τούτων εἰκονίζεται καὶ ὁ μάντις Βαλαὰμ λόγῳ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναφερομένης προφητείας αὐτοῦ: «Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ· ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ καὶ

θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ», ἣν οἱ χριστιανοὶ ἐφήρμοσαν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὸν Ἰησοῦν.

Εἰς τὴν τέχνην τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων, ἰδίως κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, τὸ εἰκονογραφικὸν τοῦτο θέμα τῆς «Ρίζης Ἰεσσαί», ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα θέματα τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς τὸν 14ον αἰῶνα, ἔλαβε νέαν εὐρυτέραν διαμόρφωσιν. Αἱ εἰκόνες τῶν Προφητῶν πού προανήγγειλαν τὸν Χριστὸν γίνονται περισσότεραι, εἰς αὐτὰς δὲ προστίθενται καὶ οἱ ἀπασχολοῦντες ἡμᾶς φιλόσοφοι.

Πλὴν πολλῶν τοιχογραφιῶν τῶν Ρουμανικῶν ἐκκλησιῶν, ἔργων

κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων ζωγράφων ἢ ἀντιγράφων ἑλληνικῶν προτύπων, τὸ κυριώτερον παράδειγμα τοιαύτης ἀπεικονίσεως τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς τὴν Ρίζαν Ἰεσσαί εἶναι ἢ ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος χρονολογουμένη μεγάλη τοιχογραφία τῆς Τραπεζῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἀγίῳ Ὄρει. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς συνθέσεως ταύτης, ἐκστέρωθεν τοῦ ἐξηπλωμένου Ἰεσσαί, εὐρίσκομεν εἰκονιζομένους τοὺς ἐξῆς φιλοσόφους: Φίλωνα, Κλεάνθην, Σόλωνα, Διαλήδ, Πυθαγόραν, Σωκράτην, Ὅμηρον, Ἀριστοτέλην, Γαληνόν, Σίβυλλαν, Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον.

Ἡ παράστασις αὕτη τῆς Ρίζης Ἰεσσαί μᾶς δίδει τὴν κλεῖδα διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς παρουσίας τῶν φιλοσόφων εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ εἰκόνες δηλαδὴ τῶν προσώπων τούτων, τὰς ὁποίας εἰς πολλὰ μνημεῖα, ὡς τ' ἀνωτέρω μνημονευθέντα, εὐρίσκομεν μεμονωμένας, ἀρχικῶς ἀπετέλουν μέρος τῆς μεγάλης αὐτῆς συνθέσεως, ἣτις φέρει τὸ ὄνομα «Ρίζα Ἰεσσαί», ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὰς διασωθείσας παρστάσεις καὶ ἀπὸ τὴν περιγραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων. Ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν σύνθεσιν ἀπεσπάρθησαν ὄχι μόνον οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀκόμη πρόσωπα προφητεύσαντα περὶ Χριστοῦ ὅπως ὁ Βαλαάμ.

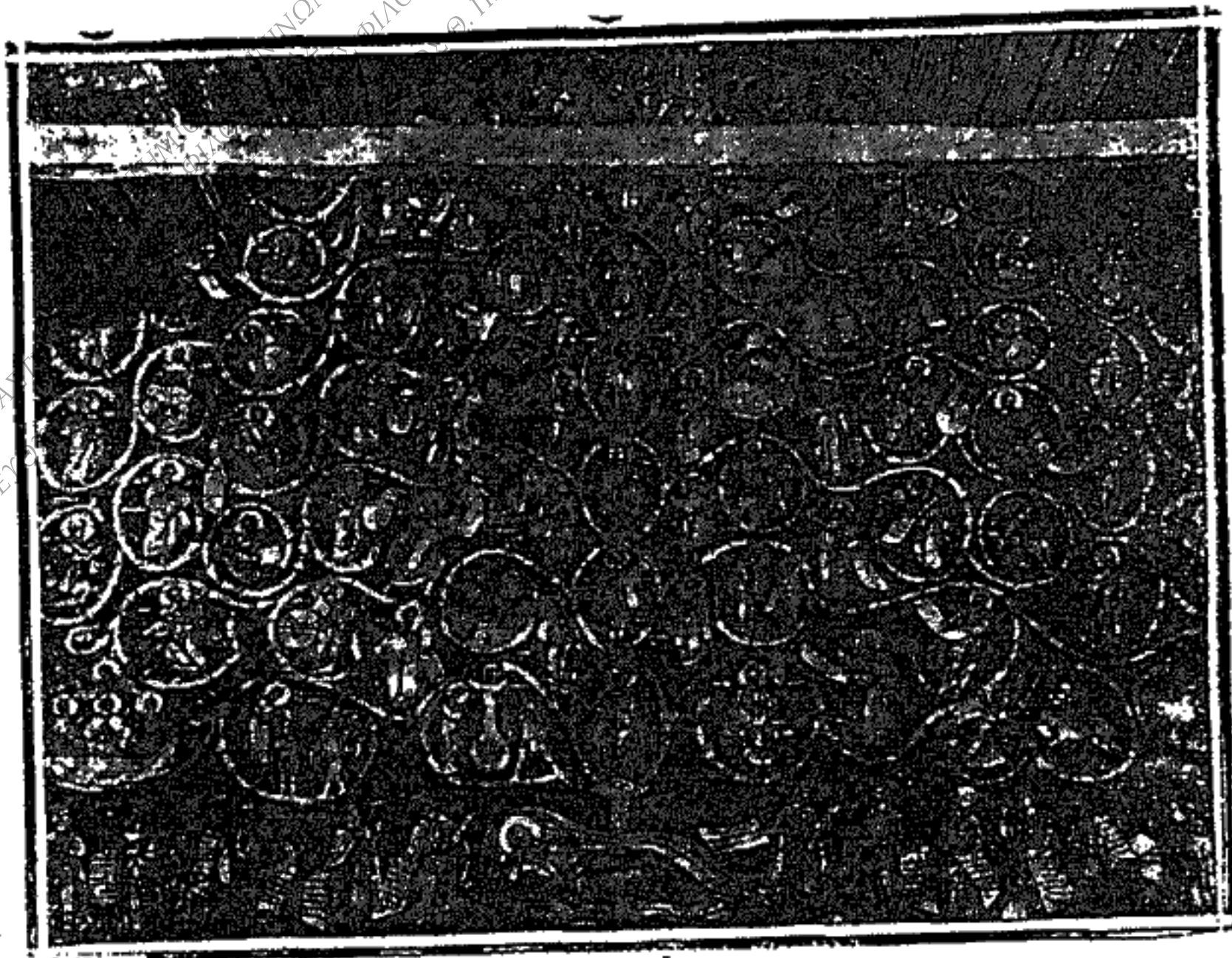
Ἦδη ὁμως τὸ ζήτημα μετατοπίζεται. Καὶ εἰς τὴν Ρίζαν Ἰεσσαί τίνα λόγον ἔχει ἡ παρουσία τῶν φιλοσόφων;

Ὅπως εἶπομεν εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτὴν εἰκονίζονται ὄχι μόνον οἱ πρόγονοι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς περὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ προφητεύσαντες. Μεταξὺ λοιπὸν τῶν προφητευσάντων περὶ Χριστοῦ οἱ Βυζαντινοὶ κατέλεγον καὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους. Τὴν ἀπόδειξιν τούτου, ἐκτὸς πολλῶν παλαιῶν κειμένων λίαν διαδεδομένων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, μᾶς δίδει ἡ ἐπιγραφή ἢ συνοδεύουσα τὰς εἰκόνας τῶν φιλοσόφων εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγ. Νικολάου τοῦ Σπανοῦ ἐπὶ τῆς νησίδος τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἣτις φαίνεται ἀντιγραφεῖσα ἐκ παλαιοῦ χειρογράφου, λέγει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἑπτὰ φιλόσοφοι ἐν δόμῳ τινὶ τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀλλήλους συνεδριάσαντες, λόγον σοφώτατον καὶ ἀπόρρητον κεκινήκασιν περὶ τῆς παρουσίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Ἀπολλώνιος καὶ Σόλων, Θουκυδίδης, Πλάτων, Πλούταρχος, Ἀριστοτέλης, Χίλων.» Ἀκριβῶς δὲ κάτω τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἰκονίζονται οἱ εἰς αὐτὴν ἀναφερόμενοι ἑπτὰ φιλόσοφοι.

Ὅτι δὲ πράγματι οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐθεωροῦντο ὡς προαναγγεῖλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ δεικνύουσι καὶ τὰ ἐπιγράμματα τὰ εὐρισκόμενα ἐπὶ τῶν εἰληταρίων τὰ ὁποῖα οὗτοι συνήθως κρατοῦσι. Οὕτω εἰς τὸ εἰλητάριον τοῦ Πλάτωνος εὐρίσκομεν συχνὰ τὸ ἐπίγραμμα: «Ἐξ οὐρανοῦ ἦξει κριτής, ὁ μέλλων κρίναι πᾶσαν σάρκα.», εἰς δὲ τὸ εἰλητάριον τοῦ Ἀριστοτέλους, «Ἀκάματος φύσις Θεοῦ γενέσεως οὐκ ἔχουσα ἀρχήν, ἐξ αὐτῆς δὲ ὁ πανσθενὴς οὐσίωται λόγος» κλπ. Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἐποιήθησαν ὁμοῦ μὲ τὴν δημιουργίαν τῶν εἰκόνων τῶν φιλοσόφων,

ἀλλὰ εἶναι πολὺ παλαιότερα, κυκλοφοροῦντα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὡς αὐθεντικὰ δῆθεν κείμενα, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ κατόπιν, ὅταν οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ζωγράφοι συμπεριέλαβον εἰς τὴν Ρίζαν Ἰεσσαί καὶ τὰς εἰκόνας τῶν φιλοσόφων.

Οὕτω λοιπὸν ἐξηγεῖται νομίζω ἡ παρουσία τῶν φιλοσόφων εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν.

Η «ΡΙΖΑ ΙΕΣΣΑΙ».

(Τοιχογραφία τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει.
Εἰς τὰ κάτω μέρη, ἐκατέρωθεν τοῦ ἐξηπλωμένου Ἰεσσαί,
διακρίνονται δρθιοὶ οἱ φιλόσοφοι.)

Αἱ ἀπασχολήσασαι ἡμᾶς εἰκόνας, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα εἰκονογραφικὰ θέματα, εἶναι δημιουργήματα τῆς τέχνης τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων. Ὡς τοιαῦτα ἔχουσιν ἰδιάζουσαν ὅλως σημασίαν, καθόσον δεινύουσι, ὅπως καὶ ἄνωτέρω εἶπομεν, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος τέχνη καὶ εἰκονογραφία τῆς Ἀνατολῆς καὶ μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάρκτησιν δὲν ἔπαυσαν ζῶσαι καὶ δημιουργοῦσαι νέα, πολλάκις μάλιστα ἐξαιρετικῶς τολμηρὰ, εἰκονογραφικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε προφθάσει ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ διαπλάσῃ ἢ κυρίως βυζαντινὴ τέχνη.